

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

De Amsterdamse jaren van Willem Kloos: Deel I (1859-1888)

Janzen, J.W.P.

Publication date
2013

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Janzen, J. W. P. (2013). *De Amsterdamse jaren van Willem Kloos: Deel I (1859-1888)*. [, Universiteit van Amsterdam].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

16 De Nieuwe Gids: Een blad vol politieke standpunten

In een turbulente periode van socialistenrumoer en Palingoproer wierp De Nieuwe Gids zich op als de stem van de nieuwe literaire en politieke stem van 'Jong Holland' of 'Jong Amsterdam'.¹⁰²² Ook moest er worden afgerekend met Carel Vosmaer, in wie Kloos een tegenstander was gaan zien. Kloos wilde dat hij en niet Vosmaer als de grondlegger van nieuwe esthetische waarden werd gezien. En daarin lijkt hij geslaagd te zijn, zoals blijkt uit het hierna volgende citaat uit een Leer- en leesboek dat nog tijdens zijn leven verscheen:

Onder de critici, die op grond van nieuwe aesthetische waardeeringen schifften en keurden, en in eigen, oorspronkelijken stijl, hun denkbeelden wisten te uiten, neemt Willem (Johan Theodoor) Kloos (geb. 1859) een eerste plaats in. Scherp, spottend, ironisch, maar vaak ook vurig bewonderend, dikwijls van een verrassende juistheid, niet altijd vrij van onbillijkheid zijnde, in krachtig, oorspronkelijk Nederlandsch door Kloos in den Nieuwe Gids geschreven Critieken.¹⁰²³

16.1 'Revolutiejaar' 1886

In 1886 speelde zich een affaire af waar *De Nieuwe Gids* zijdelings bij betrokken raakte. Onder de kop 'De koning komt' besteedde *Recht voor allen*, het socialistenblad dat Domela Nieuwenhuis vanaf 1879 uitgaf, op 24 april 1886 aandacht aan het bezoek dat koning Willem III jaarlijks na Pasen aan de hoofdstad bracht. Het artikel stak de draak met 'de malle vertoning, gevormd door de aankomst van z.m. met vrouw en dochtertje op het balkon van het paleis op de Dam'.¹⁰²⁴ De grote bladen, zo ging het artikel verder, zouden wel weer liegen over de grote liefde van de Oranjevorst voor het volk en omgekeerd. Maar waarom, zo vroeg de anonieme schrijver zich af, zou men sympathie koesteren 'voor iemand die zo weinig van zijn baantje maakt'. Vanwege die laatste zinsnede werd Domela Nieuwenhuis aangeklaagd: 'boosaardig en openbaar smaden, honen en lasteren van de persoon des konings', luidde de aanklacht.

De rechtszaak vond plaats op donderdag 10 juni in het Haagse Paleis van Justitie. Domela gaf toe de schrijver te zijn van het gewraakte artikel, waarbij hij verklaarde niets anders te beogen dan de nutteloze en zouteloze krantenartikelen over het koningshuis te hekelen. Domela stond ook terecht voor het beledigen van de Amsterdamse politiecommissaris Stork. Stork, die waar hij kon het de socialisten moeilijk maakte, was in *Recht voor Allen* beticht van rechtsverkrachting en was in dat blad bovendien uiterst belachelijk gemaakt. Tegelijk met Domela stond zijn 'adjutant' Croll voor het gerecht wegens het beledigen van de burgemeester van Enschede, die hij had uitgemaakt voor 'slavendrijver'.

¹⁰²² Frank van der Goes gebruikt deze benaming van de aanstormende generatie in zijn onder pseudoniem geschreven Ph. Hack van Oudheusden, 'Jong-Amsterdam' (Hack van Oudheusden 1888), p. 460. Piet de Rooy gebruikt 'Jong Amsterdam' als tussentitel in De Rooy 2006, p. 482. In Wenen manifesteerde zich rond 1900 Jung Wien. De beweging vormde de kern van de literaire Jugendstil in Wenen. Zij wilden de ervaring, de menselijke subjectiviteit, centraal stellen en zo een andere, wellicht 'diepere' waarheid over de mens formuleren dan het realisme of naturalisme, die objectieve pretenties hadden. Janik en Toumin 1976 gaan nadrukkelijk in op de rol van de 'jongeren' van Jung Wien. Ook deze Weense jongelui kwamen samen in cafés, waarvan Café Griensteidl wel de bekendste pleisterplaats was. Daar kwamen onder anderen Hugo von Hoffmannsthal en Stephan Zweig (p. 44). In 1897 werd de Secession opgericht, vereniging van jonge beeldende kunstenaars, onder aanvoering van Gustav Klimt (1862-1918). Eind 1880 richtte Pol de Mont (1857-1931) het tijdschrift *Jong Vlaanderen* op.

¹⁰²³ Van Schothorst 1915, p. 375 e.v.

¹⁰²⁴ Zie voor deze affaire: Meyers 1993, p. 150 e.v.

De uitspraak in de zaak tegen Domela Nieuwenhuis volgde op 24 juni. Hij werd veroordeeld tot een jaar gevangenisstraf wegens majesteitsschennis en vijftig gulden subsidiair drie dagen cel voor het beledigen van Stork. Een halfjaar later, op woensdag 18 januari 1887, werd Domela Nieuwenhuis ingesloten in de gevangenis aan het Utrechtse Wolfenplein, waar hij overigens geen jaar zou zitten, want op woensdag 31 augustus 1887 kreeg hij gratie. De (burgerlijke) pers keerde zich unaniem tegen Domela. Aan de andere zijde van het geradicaliseerde Nederlandse politieke landschap stonden de 'socialen'. Hun verering van Domela nam welhaast religieuze proporties aan. Dat manifesteerde zich vooral toen Domela Nieuwenhuis, na zijn veroordeling, in Rotterdam zijn afscheidsrede hield. Zijn komst naar Rotterdam en zijn vertrek vervolgens naar de gevangenis werd een ware zegetocht. Men strooide bloemen op zijn weg en strijdlieiders zingend liepen duizenden mensen mee in de stoet.

En het oranjevolk liedjes zong als 'Weg met de socialen, leve Willem drie' en 'Nieuwenhuis mot zakkies plakken, leve Willem III' of 'Leve demi-saison, alle socialisten in een harington!'.¹⁰²⁵

De Nieuwe Gids koos partij voor Domela Nieuwenhuis. Redacteur Frank van der Goes publiceerde een brochure, *Majesteits-schennis. Het geding tegen den Heer Domela Nieuwenhuis*, waarvan hij het concept tijdens de Flanor-vergadering van dinsdag 22 juni 1886 voorlas.

Naast Van der Goes waren die avond in lokaal De Karseboom de leden Binger, Boeken (toegetreten in november 1885), Van Deventer, Aletrino, Verwey en Kloos aanwezig. Herman Gorter was er als introducé. ¹⁰²⁶ Op wat de laatste vergadering van Flanor zou blijken maakte Gorter voor het eerst kennis met leden van de kern van Tachtig, van wie hij enkelen al in de collegezaal tegen het lijf was gelopen. Behalve Van der Goes voerde ook Van Deventer het woord. Zijn voordracht richtte zich tegen de tramaanleg door de gemeente. Hij was bang dat het schilderachtige karakter van de stad zou worden aangetast. Een uitbreiding van de lijnen van de Amsterdamsche Omnibus Maatschappij (AOM) was hem een gruwel. Een op dat moment ontrechte angst, want na 1883-1884 werden er nog maar weinig nieuwe lijnen in gebruik genomen. ¹⁰²⁷ Na deze bijeenkomst, waarin Boeken tot tweede secretaris werd gekozen, kwam het gezelschap niet meer bijeen, zonder dat het formeel opgeheven werd.

Vijf dagen na deze laatste bijeenkomst van Flanor las Van der Goes zijn pamflet opnieuw voor, nu tijdens een vergadering van de voltallige redactie van *De Nieuwe Gids*, ten huize van Martha en Frederik van Eeden, in villa Beukenoord, op de hoek van de Bussumse Nieuwe 's-Gravenlandseweg en de Graaf Wichmanlaan. De redactie was erop tegen om het

¹⁰²⁵ In bepaalde Amsterdamse wijken stonden de bewoners traditioneel achter de Oranjes omdat zij tegen de 'regenten' waren. De bewoners van Kattenburg bijvoorbeeld werden 'bijltjes' genoemd, naar het gereedschap dat zij als scheepstimmerlui gebruikten. In de 19de eeuw stimuleerde de (Amsterdamse) elite het Oranjegevoel nu als tegenwicht tegen het opkomende socialisme.

¹⁰²⁶ Notulen Flanor Au 10 (BC). Zie ook: Endt 1964, p. 132; Endt 1978, p. 170. Na deze eerste ontmoeting met Kloos, Verwey, Boeken en Van der Goes volgde er geen geregeld contact, dat vond pas plaats na Gorters *Mei*.

¹⁰²⁷ De Amsterdamsche Omnibus Maatschappij was opgericht in 1872 en exploiteerde aanvankelijk een omnibuslijn, een door paarden getrokken rijtuig met ook zitplaatsen op het dak. In 1873 stapte het bedrijf over op de paardentram, aanvankelijk met  en lijn. Op 1 januari nam de gemeente de AOM over en werd de elektrische tram geïntroduceerd. Zie: Vermeer, Rebel en Stissi 2010, p. 301 e.v.; Van Melle en Wisman 2010, p. 106 e.v. 'Op 14 augustus 1900 werd de eerste elektrische trambaan van Amsterdam officieel in gebruik genomen. De Marnixstraat kreeg de première. [...] Tot de zomer van 1900 hadden de Amsterdammers het moeten doen met de paardentram, die erg duur was en niet sneller vooruitkwam dan tien kilometer per uur.'

schotschrift in het augustusnummer op te nemen als het daarvoor al als brochure verschenen was. Indien het eerst in *De Nieuwe Gids* zou worden afgedrukt, was Verwey voor plaatsing, Van Eeden verzette zich niet, Paap (toen nog lid van de redactie) aarzelde en Kloos was tegen. Hij wilde uit angst voor abonneeverlies het controversiële stuk niet opnemen. De redactie besloot bij meerderheid van stemmen dat *Majesteits-schennis. Het geding tegen den Heer Domela Nieuwenhuis* eerst in *De Nieuwe Gids* zou verschijnen, om later in brochurevorm uit te komen. Van der Goes werd nog in overweging gegeven of het toch niet verstandiger was om het pamflet als brochure uit te brengen en *De Nieuwe Gids* erbuiten te houden.¹⁰²⁸ Uiteindelijk werd het toch een brochure van 23 pagina's, die, gedateerd 1 juli 1886, twee dagen later bij W. Versluys verscheen met als slotconclusie:

Wanneer iemand aan een ander die deze brochure gelezen had, zou vragen wat er in stond, zou ik wenschen dat hij dit antwoordde: – De auteur neemt het de rechters kwalijk, dat zij hun ambt hebben misbruikt om den beschuldigde [Domela] voor zijn politieke gevoelens een verwijt te maken. Dat is bekrompen en onmenschlievend.

Volgens Van der Goes was een dergelijke opstelling van de rechtelijke macht geen uitzondering. Hij uitte in zijn brochure de vrees dat door de reactionaire neiging, die zichtbaar was in de toepassing van verouderde wetten, de sociale verbeteringen die iedereen begeerde uiteindelijk met geweld hun beslag zouden krijgen.¹⁰²⁹ Zo schokten de redacteuren van *De Nieuwe Gids* binnen twee maanden met twee controversiële pamfletten (op 7 mei verscheen de *Onbevoegdheid der hollandsche literaire kritiek* en nu op 3 juli *Majesteits-schennis*) de Hollandse burgerij zowel op literair als op politiek gebied.

Al na enige dagen kon de uitgever van de *Majesteits-schennis* de auteur melden: 'De brochure is *geheel* op. Heden zijn ongeveer 100 stuks verkocht.'¹⁰³⁰ Dat de brochure zo goed liep, zal zeker mede veroorzaakt zijn door de commotie die erover was ontstaan. Het *Algemeen Handelsblad* deed een felle persoonlijke aanval op Van der Goes. Op dinsdag 6 juli plaatste het blad het volgende bericht: 'De heer F. van der Goes, assuradeur te dezer stede en redacteur van *De Nieuwe Gids*, heeft een opstel geschreven over het geding tegen den sociaal-democraat Domela Nieuwenhuis en ter zijner gunste.' Het gevolg was dat de schrijver, als assuradeur vaak aanwezig op de Amsterdamse beurs, uit het gebouw werd gezet door zijn collegae, die 'Ga naar Domela Nieuwenhuis' riepen.¹⁰³¹ De *Amsterdamsche Courant* van woensdag 7 juli constateerde: 'Dat de sociaal democratie op de Beurs niet erg getapt schijnt, bewijst het feit, dat een verdediger van Domela Nieuwenhuis, de heer F. van der Goes, heden namiddag een zoo feestelijk uitgeleide werd gedaan als maar zelden voorkomt.'

De andere leden van de redactie van *De Nieuwe Gids* bleven solidair met hun vriend en collega te zijn en lieten het er niet bij zitten. Zij verzochten de redactie van het *Algemeen Handelsblad* haar invloed aan te wenden zodat Van der Goes weer toegang tot de beurs zou

¹⁰²⁸ Notulen van de redactievergadering van *De Nieuwe Gids*, 27 juni 1886, *De Nieuwe Gids*-archieef, 69 E 16, KB.

¹⁰²⁹ Van der Goes 1886 (*Majesteits-schennis*), p. 22-23.

¹⁰³⁰ Kaartje van W. Versluys aan Frank van der Goes, d.d. 7 juli 1886, Van der Goes-archieef 945, IISG.

¹⁰³¹ Bank, Ros en Tromp 1979, p. 144. In een brief van 17 juli 1886 schreef Verwey aan Veth: 'Goes is sinds eenige dagen weer naar de Beurs geweest – dat is dus in orde –', in: Schenkeveld en Van der Wiel 1995, p. 198.

krijgen.¹⁰³² Vrijdag 9 juli stond de open brief, ondertekend door de vier redacteuren van de *De Nieuwe Gids*, op de voorpagina van het *Algemeen Handelsblad*. Het slot luidde:

En wij nodigen bij deze de redactie van het *Handelsblad* uit, om thans, nu het nog tijd is, hare verontschuldigen aan te bieden voor hetzij dan ongewild bewerken, en hetzij het dan schijnbaar goedkeuren van oproerige bewegingen, als door ieder die er aan deelnam, weldra ten zeerste betreurd en haar geweten zullen worden.

De excuses kwamen er niet, maar in een begeleidend commentaar veroordeelde het *Algemeen Handelsblad* nu wel het optreden van de beurgasten.

Ook *Asmodée* bemoeide zich, als veel andere Nederlandse periodieken, met de affaire. In het nummer van donderdag 15 juli verscheen een gedicht, getiteld 'De Helden van de Amsterdamsche Beurs', met als eerste regels:

Flauwe lummels,
Kwaje jongens,
Drongen iemand van de beurs,
Omdat deze,
Zijne woorden,
Niet wou sluiten in het keurs,
Dat zich and'ren,
In hun lamheid,
Om de slappe lenden slaan,
En uit domheid,
Of uit zelfzucht,
Met de wolven huilen gaan.

Alhoewel Willem Kloos zich, gezien zijn aantekening van 17 augustus bij de opsomming van het abonneebestand, terdege bewust was van de impact van het oppositionele karakter van hun blad, opende de tweede jaargang van *De Nieuwe Gids* (1 oktober 1886) met een opmerkelijk artikel van maar liefst 25 pagina's van Diederik van Amstel over het Palingoproer.¹⁰³³ Van Amstel viel in zijn bijdrage zowel de Amsterdamse politie als het rechts liberale *Handelsblad* aan: "...dat palinkje zou een staartje hebben", schreef een geestig journalist Dinsdag den 27sten Juli. De man had gelijk,' voegde Diederik van Amstel daaraan toe, want het 'staartje' was er inderdaad: het palingtrekken had 'Tachtig dooden en gewonden' tot gevolg.¹⁰³⁴

Wat was er gebeurd? In de Jordaan was de sociale spanning tot een uitbarsting gekomen toen de politie het palingtrekken wilde verbieden. Tijdens dat volksvermaak werd een paling achter zijn kieuwen vastgebonden aan een touw, dat vervolgens over de gracht werd gespannen. Deelnemers werden in een bootje zo snel mogelijk onder de paling doorgeroeid terwijl zij probeerden hem van het touw te rukken. Bij deze poging viel er altijd wel een deelnemer, onder grote hilariteit van de toeschouwers, in het water. Voor de autoriteiten was dit een vorm van dierenmishandeling, voor de Jordanees een vrolijk stemmende traditie waar

¹⁰³² Zie de map 'Majesteitschennis' in het Van der Goes-archief 945, IISG.

¹⁰³³ Zie over Kloos' aantekening van 17 augustus 1886 noot 903.

¹⁰³⁴ Van Amstel 1886. Het artikel van de 'geestige journalist' verscheen in het *Algemeen Handelsblad* van 28 juli.

de hoge heren met hun handen af moesten blijven.¹⁰³⁵ Op zondag 25 juli omstreeks kwart voor vier, een mooie zomerse dag, vernam hoofdagent Delleman dat men op de Lindengracht zou gaan palingtrekken. In zijn opdracht gingen enkele agenten poolshoogte nemen. Toen de agenten het touw, vastgemaakt aan het huis Lindengracht 119, losmaakten, liep het uit de hand. De menigte die aangroeide tot zeker 100 man keerde zich tegen de agenten die hun sabel trokken. De menigte antwoordde met stenen: een relletje groeide uit tot een opstand in de Jordaan. De cavalerie werd ingezet maar ook de volgende dag ging het verzet verder. 's Morgens om half negen liepen er al grote groepen, gewapend met stokken en stenen, door de Jordaan. Men zong revolutionaire liederen, zwaaide met de rode vlaggen en richtte barricaden op. Nadat de autoriteiten 200 man infanterie hadden ingezet werd het oproer neergeslagen. In het ziekenhuis lagen 26 doden en 36 ernstig gewonden en een honderdtal lichtgewonden.¹⁰³⁶

Vrijwel alle Amsterdamse kranten gaven de socialisten de schuld. Het *Algemeen Handelsblad* liep daarin voorop en organiseerde een collecte ten bate van de gewonde politiemannen. Alleen *De Amsterdamer. Weekblad voor Nederland* van Johannes de Koo was genuanceerder, besteedde ook aandacht aan de burgerslachtoffers en vroeg om een diepgaand onderzoek. In *De Nieuwe Gids* ging De Koo, onder het pseudoniem Diederik van Amstel, nog een stap verder.¹⁰³⁷ *De Nieuwe Gids* bood hem de ruimte een radicaal standpunt uit te dragen waarvoor De Koo kennelijk in zijn eigen vooruitstrevende blad terugdeinsde. De Koo vroeg zich als Diederik van Amstel af: 'Zijn waarlijk de Sociaal-Democraten aansprakelijk voor het Jordaan-oproer, of is de politie de oorzaak?' De Koo was helder: wat hem betreft was het de overheid en de in de Jordaan gehate politie. Verder constateerde De Koo dat het socialisme overal in de wereld terrein won en dus ook onder de Nederlandse arbeiders, kleine ambtenaren en kantoorbedienden spoedig zeer veel aanhang zou krijgen. Met: 'Een grondige hervorming der *Amsterdamsche* politie is een *lands*-belang. Misschien wel het gewichtigste, in dit tijdsgewricht te behartigen', beëindigde De Koo zijn bijdrage in *De Nieuwe Gids*.¹⁰³⁸

Aan Van Deysse en Kloos ging het Palingoproer niet voorbij. 'Ik ben er toen bij geweest om te kijken', verzekerde Van Deysse Arij Prins.¹⁰³⁹ Van Deysse vatte zelfs het plan op om,

¹⁰³⁵ Mulisch 1966, p. 130:

'Palingtrekken' was een nogal wreed volksvermaak in de Jordaan, waarbij palingen levend werden gevild; maar tegen het levend villen van palingen voor kapitalistische keukens werd niet opgetreden.

¹⁰³⁶ Zie bijvoorbeeld De Rooy 1971.

¹⁰³⁷ Het artikel was aanvankelijk als brochure bedoeld. In augustus 1886 schreef De Koo aan Van der Goes dat de brochure af was en vroeg hem of Van der Goes 'bij Versluis eens [zou] willen raadplegen of hij iets over 't Amsterd. Oproer wil uitgeven? Noem echter in *geen geval* mijn naam.' Brief van J. de Koo aan Frank van der Goes, d.d. augustus 1886, Van der Goes-archief 106, IISG.

¹⁰³⁸ Van Amstel 1886, p. 24. Met de kwaliteit van de Amsterdamse politie was het overigens niet goed gesteld. Er waren problemen tussen de commissarissen van de 5 wijken. In de Jordaan voerde J.C. Steenbergen een betrekkelijk gemoedelijk beleid terwijl Stork van het centrum 'ferm' optrad tegen de socialisten. Het grootste probleem was de geringe kwaliteit van de agenten en de dienst met voordurend rondes lopen was afmattend en de lonen waren gering: 10 à 11 gulden per week. Zie: De Pubn 2006, p. 474-475. Na het kermisoproer van 1876 was bij de Amsterdamse politie het Bureau Controle ingevoerd (1878). De agenten van dat bureau controleerden hun surveillerende collega's, gewapend met een stadsplattegrond, een dienstrooster en een horloge. Zij moesten erop toezien dat de agenten volgens het vastgestelde tijdschema de vastgestelde route liepen. Zie: Schilder 2009, p. 170 e.v.

¹⁰³⁹ Brief van Karel Alberdingk Thijm aan Arij Prins, d.d. 14 januari 1889, in: Prick 1971 (*briefwisseling*), p. 109. In deze brief meldde Alberdingk Thijm ook: 'Ik ben bezig aan een roman over het hollandsche socialisme [...] Domela Nieuwenhuis heeft mij daarvoor een aantal brieven van werklieden geleend.' Het is bij een pagina van dit

naar voorbeeld van Zola, een roman te schrijven over de Amsterdamse arbeidersklasse. Daarom bezocht hij op 4 augustus 1886 de socialistenleider Domela Nieuwenhuis in diens Haagse woning.¹⁰⁴⁰ Maar van een roman is het nooit gekomen.

Kloos getuigde over dat oproer in zijn 'Binnengedachten DCDXXX' in *De Nieuwe Gids* van 1935:

Gerust diep-in en veelal ook naar buiten, bleef ik schrijden
Door dingen heen en Lieden, nooit veel denkend aan gevaar.
'k Bewoog me eens vredig-stevig tusschen 't joelen van de schaar
Bij 't Paling-oproer, waar 'k niet diep voor voelde. Zóó te strijden
Daar averrechtsch volksvermaak verboôn werd, dacht ik, brengt zwaar lijden
Zonder dat iets hoog-heerlijks wordt bereikt.¹⁰⁴¹

boek gebleven. Meyers 1993, p. 136: Lodewijk van Deyssel schreef Domela 'dat hij wilde beginnen aan een boek over het leven "het leven van de laagste standen". In verband daarmee vroeg hij om inlichtingen. Gaarne had hij een persoonlijk onderhoud met Domela.'

¹⁰⁴⁰ Domela Nieuwenhuis was nog in afwachting van zijn gevangenisstraf, die van januari tot eind augustus 1887 moest worden uitgezeten.

¹⁰⁴¹ Overgenomen uit: Prick 1971 (*briefwisseling*), p. 109.

16.2 Stemmen, drank en revolutie

In het nummer van april 1886 publiceerde Kloos het hoogstwaarschijnlijk ook in deze periode geschreven 'Sonnet':¹⁰⁴²

Ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten,
En zit in 't binnenst van mijn ziel ten troon
Over mij zelf en 't al, naar rijksgeboôn
Van eigen strijd en zege, uit eigen krachten.

En als een heir van donkerwilde machten
Joelt aan mij op en valt terug, gevloôn
Voor 't heffen van mijn hand en heldre kroon:
Ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten. –

En tóch, zoo eind'loos smacht ik soms om rond
Uw overdierb're leen den arm te slaan,
En, luid uitsnikkend, met al mijn gloed

En trots en kalme glorie te vergaan
Op úwe lippen in een wilden vloed
Van kussen, waar 'k niet langer woorden vond.¹⁰⁴³

¹⁰⁴² In een brief aan De Raaf van 30 mei 1932 schreef Kloos: 'De historische lijn van mijn verzen is niet zoo moeilijk na te gaan, daar de verzen, die ik sinds de oprichting van de N.G. daarin publiceerde, gewoonlijk ook in dien tijd zijn geprocreëerd.' Zie: Van Vliet 2003, p. 87. Van Vliet volgt Kloos hier niet, gezien zijn opmerking dat het hier gaat om het woord 'gewoonlijk' in de zin van 'zeker niet altijd'. Wij interpreteren dat 'gewoonlijk' anders. Met 'gewoonlijk' bedoelde Kloos naar onze mening 'bij uitzondering niet'. Wij conformeren ons ook hier aan de door Kloos gegeven datering. Dekker 1926, p. 118 e.v. wijst op de verwantschap van veel van Kloos' poëzie met de gedichten van Shelley. Over 'Ik ben een God' schreef hij (p. 133 e.v.):

Die kwatryne van die magistrale sonnet [...] herinner aan die antwoord wat Prometheus gee aan die 'Furies':

Yet am I king over myself, and rule
The torturing and conflicting thongs within,
As Jove rules you when Hell grows mutinous'
[...]

Die uitdrukking 'Soul out of my soul,' uit 'Epipsychidion,' kom, soos by byna al die tagtigers, ook by Kloos voor.

Kom Gij dan, nu ik val... Ziel van mijn ziel,
Die niets dan droom zijt... 'k roep u aan: O, Koom!

De conclusie van Dekker is (p. 139):

So sien ons dus dat die mees gepassioneerde digter van die tagtigers, wie se poësie uiting is van sy hewige, heftig-begerende siele-lewe, jus in sy sielelewe, in sy stemminge basie maal groot ooreenkoms vertoon met Shelley, en hoe hy ook van die verwante digter geleer het om daardie siele-melodieë te verklank.

Dekker citeert niet geheel juist. Shelley dichte

With that deep music is in unison:
Which is a soul within the soul – they seem
Like echoes of an antenatal dream.

Met Kloos viel het, in het diepst van zijn gedachten, in het dagelijkse bestaan niet altijd mee. In oktober 1886 deed zich bij hem een verschijnsel voor dat veel weg had van wat wij nu schizofrenie zouden noemen.¹⁰⁴⁴ Op 23 oktober 1886 nam hij in een 'confidentieel' schrijven Frederik van Eeden in vertrouwen:

Beste Fré, deze brief heeft niets met de literatuur te maken, en ik zal je hier alleen onderhouden over mijzelf, en wel over mijn gezondheids-toestand. Verontrust je niet – ik ben niet ziek: 't is alleen maar, dat ik zoo even wederom een gewaarwording heb gehad, die mij mijn geheele leven, zolang ik me bewust ben met kortere of langere tusschenpoozen meer verbaasd dan gekweld heeft, en die ik steeds vruchteloos gepoogd heb onder woorden te brengen. Nu echter geloof ik, dat het mij gelukt is en ik schrijf je dus deze, niet omdat ik geloof dat je er mij vanaf zoudt helpen, maar omdat het je misschien als psychiater interesseeren zal.

Vroeger leek het, schreef hij Van Eeden, of alle geluiden een andere klank kregen waarin een spottende ondertoon zat. Maar nu was het:

dat ik in mezelf een hoop dooreenwarrelende geluiden verneem, die toch geen geluiden zijn, en die zich telkens tot menschenstemmen ontwikkelen, die toch niet spreken, schreeuwende, scheldende, vragende, vermanende menschenstemmen zonder woorden. Om 't je duidelijk te maken: als ik goede verzen lees, zacht voor me zelf, is 't net of ik in me een andere, fraaiere, luider stem hoor meêlezen, die elken klank zijn relief geeft, zoodat de expressie van het vers te voorschijn komt: heb jij dat ook niet? Nu, zoo zijn ook die andere stemmen in me, maar zonder dat ik lees, plotseling, zonder bekende aanleiding en even plotseling ophoudend. Ik had het reeds als kind van zes jaar en vond het toen zeer aardig. Op lateren leeftijd, ik meen tot mijn vierentwintigste jaar ongeveer, had ik het minder of niet, maar in den laatsten tijd komt het weer meer voor.

¹⁰⁴³ Willem Kloos, 'Sonnet', april 1886, p. 132. Michaël dateert dit gedicht tussen 1877 en 1880. Maar Michaël verbond bijna alle sonnetten aan Perk of Beckering, dus ook dit.

¹⁰⁴⁴ In 1911 introduceerde de Zwitserse psychiater E. Bleuler de term schizofreen. In onze inleiding hebben wij gesteld dat Kloos aspecten van het borderlinesyndroom bezat. Ook schreven wij: 'Verder heeft recent onderzoek aangetoond dat niet alleen patiënten die lijden aan schizofrenie, maar ook patiënten met een borderline persoonlijkheidsstoornis vaak stemmen horen.' Corstens, Escher en Romme 2009, p. 433-440 beschrijft het Maastrichtse interview over stemmen horen. Aan de stemmenhoorders worden 12 vragen gesteld. Item 3 luidt: 'Persoonlijke geschiedenis van het stemmen horen.' De onderzoekers:

Uit ons onderzoek kwam naar voren dat bij 70% van de volwassenen en bij 85% van de kinderen die stemmen horen, de stemmen waren ontstaan naar aanleiding van een trauma of na ernstige problemen of machteloos makende situaties.

Vraag 10 handelt over jeugdervaringen. Hier raken de door de onderzoekers verkregen antwoorden nog meer aan datgene wat Kloos in zijn jeugd heeft meegemaakt. De auteurs in *De Psycholoog* schrijven daarover:

Vindt de stemmenhoorder dat hij/zij een prettige jeugd heeft gehad? Heeft hij het gevoel dat hij gewenst was en werd hij ondersteund? Het interview bevat een lijst met mogelijk negatieve ervaringen zoals extreem strenge of vreemde manieren van gestraft worden, emotionele verwaarlozing of seksueel misbruik.

Van het laatste was bij Willem Kloos geen sprake; van emotionele verwaarlozing, waar Kloos op latere leeftijd bij herhaling over schreef, des te meer.

Toen deed Kloos een 'experiment':

ik schonk mij een klein glaasje met rum in en dronk het in één teug half leeg, een zeer geringe hoeveelheid alcohol dus, en zie, op eens was ik weer normaal. Nog iets, deze laatste aanval was zeer sterk, d.w.z. ik werd mij duidelijk bewust, wat ik eigenlijk voelde, en tevens kreeg ik een vage voorstelling, dat, als het nog heel veel sterker werd, ik hallucinaties zou krijgen. Dit laatste vermoeden is echter misschien zonder grond. Weet jij nu ook mij iets te zeggen over dit verschijnsel? Is het soms ook bij anderen geconstateerd en zou er in dat geval, kans kunnen zijn dat het erger werd? Ik behoef je niet te zeggen, dat je er niet met anderen over spreken moet, *ook niet met Aletrino*.¹⁰⁴⁵

Aletrino, die andere arts met belangstelling voor de psyche van de mens, moest er dus buiten gehouden worden. Kloos wilde kennelijk niet dat de halve wereld te weten kwam dat hij stemmen hoorde die hij met alcohol het zwijgen oplegde.

In de vele brieven die de Tachtigers onderling wisselden kwam 'koning alcohol' herhaaldelijk ter sprake. Een brief die Kloos op 7 oktober 1887 naar Alberdingk Thijm stuurde gaf daarvan een aardige impressie. In die tijd troffen de vrienden elkaar geregeld in Die Port van Cleve.

Karel Alberdingk Thijm kon daar niet bij zijn. Na zijn huwelijk met Catharina Bartholomea Horyaans, voormalig dienstmeisje bij de familie Alberdingk Thijm, eind juni 1887, had hij domicilie gekozen in Villa des Chéras te Mont-lez-Houffalize in de Belgische provincie Luxemburg. In de brief van 7 oktober hield Kloos zijn verre vriend op de hoogte van hetgeen zich in Amsterdam afspeelde. Hij woonde toen zelf ook al een jaar niet meer in de hoofdstad. Hij had De Pijp verruild voor de noordzijde van het water van de Overtoom, oftewel de stille kant, in de buurgemeente Nieuwer Amstel:¹⁰⁴⁶

Mijn beste vriend W.J. v. Westervoorde [pseudoniem van Willem Witsen], die na jou de meest charmante lever is, dien ik ooit het genoeg gehad heb te ontmoeten – na een half jaar van bacchisch samenzijn in deze hoofdstad van het rijk, is vertrokken God weet waarheen en niemand weet voor hoe lang. Maar voordat hij uitging in de verre ruimte, hebben wij ter zijner eer nog een aantal malen onze magen overladen met keur van edele spijsen en begoten met paarlend vocht, zoodat ik dagen achtereen bezig ben geweest van den vroegen morgen tot den laten avond mezelf te restaureren met minerale wateren voor het hoofd en haute fine voor de maag. En daaronder moest de aflevering van de N.G. geschreven en gedrukt worden. Goes b.v. schreef zijn stuk, na zwaar gedelicateerd te hebben met diverse wijnen bij van Laar, en ik heb de kroniek vervaardigd omringd door mijne pratende vrienden in de veelbezochte Port van Cleef. Ik dronk daar bij voortduring cognac en spuitwater, om de beurt: zoodat ik, evenals een bewegende balans, telkens te veel naar dezen of

¹⁰⁴⁵ Brief van Willem Kloos aan Frederik van Eeden, d.d. 23 oktober 1886, Van Eeden-archief XXIV C46, BC. Ook in: 's-Gravesande 1956, p. 209-210.

¹⁰⁴⁶ In 1904 werd de Overtoom gedempt. Kloos heeft zich half november 1887 op nummer 62 gevestigd, bij de familie Steenberg. De gemeente Amstelveen heette tot 1964 Nieuwer-Amstel. In 1896 annexeerde de gemeente Amsterdam het noordelijke (en dichtstbevolkte) deel van de gemeente, gevolgd door een kleinere annexatie in 1921. Amstelveen werd gereduceerd tot het oude dorp en omgeving. De gemeentegrens kwam te liggen bij de Kalfjeslaan.

naar dien kant overhelde. Was ik te nuchter dan nam ik een teugje cognac, was ik dan weer dronken, dan dronk ik daarentegen spuit. En zoo ben ik tusschen de klippen van nuchterheid en dronkenschap, heengestevend naar de voltooide aflevering, die thans ongetwijfeld in je handen is. [...] De aflevering is onder aanhoudend gesoupeer, gedineer en gedejeuneer tot stand gekomen, en als er hier of daar een fout in staat, ligt de schuld niet bij mij, maar in het een of andere glaasje wijn, dat in mijn hersens is geklommen, en vandaar de werking van mijn bestuur door zijn tegenbevelen heeft verlamd.¹⁰⁴⁷

Het nummer waarop Kloos doelde, was het eerste nummer van de derde jaargang, oktober 1887. Van der Goes publiceerde daarin onder zijn pseudoniem Ph. Hack van Outheusden een fel stuk tegen de Amsterdamse politie, speciaal over haar optreden tegen de socialisten of liever gezegd haar totale afzijdigheid toen in Amsterdam (en in Den Haag en Leiden) in februari 1887 vier dagen lang een Oranjefurie (Hop, hop, hop hang de socialisten op) de stad in haar greep hield. Socialisten werden gemolesteerd, hun ramen werden ingegooid, hun huizen geplunderd en inboedels kort en klein geslagen. Het interieur van het bekende socialistencafé van Penning, De Leeuw van Waterloo aan het gelijknamige plein, werd totaal geruïneerd. En de politie onder leiding van commissaris Stork stak geen vinger uit.¹⁰⁴⁸ Van der Goes en met hem *De Nieuwe Gids* nam in zijn stuk stelling tegen de gezagsdragers.

Alleen in een land, waar de macht berust bij een kleine minderheid, die tezamen een bepaalde sociale klasse vormt, is zoo iets mogelijk. En dan nog enkel in de buitengewone omstandigheden waarin men thans verkeert, dat die minderheid van alle kanten aanstalten ziet, om aan haar overmacht een einde te maken. Zoolang zij evenwel in een blinde reactie haar vertrouwen stelt, zoolang hare aanvoeders meenen dat in dezen strijd álle middelen geoorloofd zijn, of althans, mogelijk slechts half-bewust, zij ook de minst edelmoedige middelen niet versmaden, zoolang de politieke verdraagzaamheid een zoo zwak element van onze beschaving is - zoolang moet de vrees voor plotselinge en geweldige botsingen ieder denkend man blijven verontrusten....Men kan er voorloopig niets aan doen, dan zeggen waar het op staat. De klassenstrijd zal misschien altijd blijven duren; maar dan moeten wij, publicisten, die over niets dan over een weinig geest en eenig gevoel van betamelijkheid te disponeeren hebben, tenminste den stand der partijen aan de belangstellende toeschouwers uitleggen. Dát heb ik gedaan, omdat ik weet dat wat in deze bladzijden geschreven staat, niet zoo spoedig wordt vergeten.¹⁰⁴⁹

In die dagen tafelde de man die achter het pseudoniem Ph. Hack van Outheusden schuilging, in de Oestersalon Van Laar in de Kalverstraat bij de Dam.¹⁰⁵⁰ Dat konden de

¹⁰⁴⁷ Brief van Willem Kloos aan Lodewijk van Deyssel, d.d. 7 oktober 1887, in: 's-Gravesande 1956, p. 153-154. Met Van Laar wordt Het Oesterhuis J.C. van Laar, Kalverstraat 3 bedoeld.

¹⁰⁴⁸ Meyers 1993, p. 182-183.

¹⁰⁴⁹ Hack van Outheusden 1887, p. 136 e.v.

¹⁰⁵⁰ Van Laar bezat twee grote salons en drie kleinere familiesalons, welke laatste elk een twaalfstal personen konden herbergen. Aan het restaurant was ook een uitgebreide vishandel verbonden. Over Van Laar: *Amsterdam Gids met platen*, Amsterdam 1882, p. 22. Van Laar breidde steeds verder uit: eind 1887 voegde Van Laar aan zijn vijf zalen een zesde toe. Begin 1888 presenteerde Van Laar zich als volgt: 'Restaurant J.C. van Laar, Kalverstraat près du Dam. Dinners prix fixes depuis 5 à 7 heures. Salon pour déjeuners, diners et soupers.' Zie

lezers van het stuk niet bevroeden; hij kwam in het stuk op voor arbeiders, die zelf Van Laars zalen bekleed met zwart veloursbehang met dieproud rozenmotief nog nooit van binnen hadden gezien.¹⁰⁵¹

De lezers wisten ook niet dat de redactiesecretaris zijn bureau feitelijk in Die Port van Cleve had gevestigd. De mannen van *De Nieuwe Gids* waren er vooral geregeld te vinden na het dempen in 1884 van de Nieuwezijds Voorburgwal, waaraan het etablissement ligt.¹⁰⁵²

En wanneer zij daar niet waren zaten ze wel in De Karseboom, Zur Bavaria (Kalverstraat 165) en Ficke's Bodega, Kalverstraat 234, waar de bezoekers te midden van twee verdiepingen bruin gepoetste vaten vol portwijn op houten krukken zaten, en de kelner blokjes kaas of zoute bolletjes serveerde en natuurlijk in de Caves de France, Kalverstraat 53, met zijn dikke tapijten en grote pluche fauteuils.¹⁰⁵³ Aegidius Timmerman herinnerde zich:

Er is wat afgepraat en gevochten en ook wat geschetterd om die gezellige leege portwintonnen – maar om ons heen stonden de vólle – van Fricke's Bodega in de Kalverstraat bij de Munt, onder het drinken van een – of meer – glaasjes Een-en-Twintig. Want wij waren toen echte stadsmenschen en hielden van dat glaasje. Men zat op houten krukken en de glaasjes 21 en 21-bis werden afgewisseld met blokjes kaas, die uit een glazen schotel of met zouten bolletjes die uit een zilveren trommeltje met door den duim van den kelner opgehouden deksel werden rondgediend.¹⁰⁵⁴

Viel er echt iets te vieren, dan was er altijd nog Maison Stroucken bij het Leidseplein of Maison Couturier aan de Keizersgracht. Men kon de redacteuren van *De Nieuwe Gids* ook tegen het lijf lopen bij café Willemsen op de Heiligeweg 26-28, of aan het Rembrandtplein bij Mast, zo genoemd naar de eerste eigenaar, of ook wel Mille Colonne, naar de vele spiegels die de wanden van plint tot plafond bedekten en die de kolommen in de zaal eindeloos weerkaatsten zodat men zich in een 'toverpaleis' waande.¹⁰⁵⁵

16.3 Een nieuwe generatie

Er is een Jong-Amsterdam, daar valt niet meer aan te twifelen. In de politiek, in de literatuur en in de kunst, de schilderkunst hoofdzakelijk, komt een beweging, die reeds sedert verscheidene jaren zichtbaar is, en die elken dag niet alleen sterker wordt, maar ook met steeds groter duidelijkheid de kenteekenen gaat vertoonen van een beweging te zijn, die de toekomst zal beheerschen,

betoogde Van der Goes als Ph. Hack van Oudheusden in het artikel, waarin hij vooral de rol van de godsdienst in de zich verzuilende samenleving aan de orde stelde.¹⁰⁵⁶

De Nieuwe Gids keerde zich op elk terrein tegen de gevestigde orde. Van der Goes was daar helder over. *De Nieuwe Gids* koos de zijde van de progressief-liberalen, van de strijders

hiervoor Emeis 1979, p. 303 e.v.; 336 e.v. Donderdag 31 oktober 1889 opende Van Laar een fonkelnieuw oesterpaleis in Kalverstraat 3-5.

¹⁰⁵¹ Menkveld 2011, p. 196 beschrijft het interieur.

¹⁰⁵² Zie: Janzen en Oerlemans 1997. Vooral nadat de Nieuwezijds Voorburgwal, waaraan het etablissement lag, in 1884 was gedempt, werd het etablissement populair.

¹⁰⁵³ Looijen 1977, p. 29; Schade van Westrum 1966, p. 168.

¹⁰⁵⁴ Schade van Westrum 1966, p. 168.

¹⁰⁵⁵ Vreeken en Wouthuysen 1987, p. 163. Mast, geopend in 1880, was tevens een hotel.

¹⁰⁵⁶ Hack van Oudheusden, 'Jong-Amsterdam', februari 1888, p. 460.

voor kiesrechtuitbreiding en meer democratie en kante zich tegen de bestrijders van het socialisme. Deze progressief-liberale standpunten werden in de eerste jaargangen uitgedragen door vooruitstrevend liberaal en Spinoza-kenner mr. M.C.L. Lotsy (1845-1910) en journalist en politicus Pieter Lodewijk Tak (1848-1907), naast Van der Goes, die zich in 1891 tot het socialisme zou bekeren.¹⁰⁵⁷ Later zullen ook andere radicalen in Kloos' tijdschrift publiceren, onder wie H.J. Biederlack (1860-1951), D.G. Jelgersma (1854-1930), J. Stoffel (1851-1921), de socialist A.H. Gerhard (1858-1948) en (zelfs) F. Domela Nieuwenhuis. Frans Ruiters en Wilbert Smulders wijzen terecht op het, ook door ons beklemtoonde, politiek progressieve karakter van Kloos' blad:

Jong Amsterdam heeft maar liefst drie spreekbuizen in *De Nieuwe Gids*: M.C. Lotsij, P.L. Tak en Frank van der Goes [...]. Van der Goes publiceert vanaf het eerste nummer, Lotsij vanaf het tweede en Tak vanaf het vijfde, alle drie hebben een hoge productie. In de periode van vier jaargangen schrijft Lotsij zeven omvangrijke beschouwingen, Tak zestien en Van der Goes dertien. Daarnaast wordt het Palingoproer besproken en is er een serie van drie artikelen waarin de betekenis van Kuypers doleantiebeweging wordt geanalyseerd. Telt men deze bijdragen op dan komt men op een totaal van achthonderd bladzijden [...]. Bedenkt men daarbij dat de eerste vier jaargangen tot totaal vierduizend bladzijden beslaan, dan wordt eens te meer duidelijk dat, zoals Stuiveling al heeft aangegeven, politiek en wetenschap in *De Nieuwe Gids*, tijdschrift voor letteren, kunst, politiek en wetenschap nadrukkelijk aanwezig waren, zo ze niet de overhand hadden.¹⁰⁵⁸

¹⁰⁵⁷ Zie: Thissen 2000. Hoofdstuk 7 'Erfgenamen van Flanor. Spinozisme en wetenschapskritiek rondom *De Nieuwe Gids*':

Lotsy zal drie jaargangen lang zijn 'objectieve' bijdragen leveren aan *De Nieuwe Gids*. Toen het tijdschrift vanaf 1888 de 'subjectieve' essays van Bolland ging publiceren – Lotsy's absolute antipool – week Lotsy uit naar nieuwe periodieken, waaronder Albert Verwey's *Tweemaandelijksch Tijdschrift*. Bovendien was hij in *De Nieuwe Gids* niet langer de enige politieke commentator: ook de meer uitgesproken socialist Pieter Lodewijk Tak vulde steeds meer pagina's. Lotsy's artikelen zijn opvallend helder geschreven, doorspekt van humor en ironie, en behoren zonder twijfel tot de aardigste reflecties op het geestesleven van deze periode. Twee aspecten springen in het oog: een pleidooi voor een objectieve politiek en een pleidooi voor een objectieve beoefening van wijsbegeerte en wetenschap.

In een kort briefje, gedateerd 'Utrecht 1 Nov. 88', aan Albert Verwey, in: Schenkeveld en Van der Wiel 1995, p. 588, schreef Lotsy:

Waarde Heer, Zoals ik reeds aan uw vriend v.d. G [Van der Goes] schreef is de lust tot recenseeren er bij mij uit, en geef ik mijn tijd liever uitsluitend aan eigen werk. Alleen voor politieke en filosofische geschriften zou ik nog eens te vinden kunnen zijn, als het boek mij bijzonder prikkelde. Met mijn beste wenschen voor de nieuwe Gids en vriendelijke groeten ben ik achtend Uw dienstwillige M C L Lotsy.

¹⁰⁵⁸ Ruiters en Smulders 1996, p. 108. Ruiters en Smulders maken op p. 295-296 een terechte vergelijking met de jaren zestig van de twintigste eeuw:

De gewijzigde omstandigheden in de samenleving gaven de culturele transformatie in de jaren zestig een aanzien dat sterk verschilde van dat van rond 1890. Dit ondanks het feit dat we in D66 moeiteloos de opvolgers van Jong Amsterdam herkennen, dat we in de revolterende studenten gemakkelijk de aanhangers van Bellamy, de radicaal-liberalen en socialisten herkennen, dat we in de Dolle Mina's gemakkelijk de opvolgers van de Vrouwenkiesrechtbeweging kunnen zien, en dat de ontgrenzingsmanie in de coalitie van hippies, provo's en psychedelici in menig opzicht doet denken aan de antimoderne revolutie van Tachtig.

De derde ‘politieke’ medewerker, naast redacteur Van der Goes en medewerker Lotsy, was Pieter Lodewijk Tak.

Tak, Lotsy en Van der Goes zaten wat betreft het algemeen kiesrecht op één lijn. Zowel Tak als Van der Goes als Lotsy was in *De Nieuwe Gids* zonder meer geporteerd voor algemeen kiesrecht, dat zij zagen als de beste waarborg voor een goede behartiging van de belangen van het hele volk.¹⁰⁵⁹ Een standpunt waar de redactiesecretaris, zonder socialist te zijn of te worden, zich kennelijk in kon vinden; hij heeft in ieder geval nooit geprobeerd deze toon uit het blad te weren. Sterker nog: Kloos heeft, zoals nog beschreven zal worden, alle moeite gedaan om Tak, die vanaf juni 1886 regelmatig onder het pseudoniem Van de Klei zijn ‘Nederlandsche Politiek. Indrukken van den dag’ in *De Nieuwe Gids* publiceerde, aan het blad te binden.¹⁰⁶⁰

In zijn bijdragen wees Tak herhaaldelijk op het verval van de liberale Partij; verval dat veroorzaakt werd door interne verdeeldheid. Liberale ministers deden verschillende malen voorstellen tot censusverlaging, maar er waren steeds weer andere liberalen die daar om verschillende redenen bezwaar tegen aantekenden, aldus Tak.¹⁰⁶¹

De Nieuwe Gids hield zich ook met de sociale kwestie bezig. Vanaf de tweede jaargang zijn het vooral Van der Goes, onder het pseudoniem Ph. Hack van Otheusden, en ook Tak als Van de Klei die daarover publiceerden.¹⁰⁶²

Dat er van alles mis was, werd overduidelijk toen een parlementaire enquête grote sociale ellende bloot legde. Deze parlementaire enquête naar de toestand van de arbeiders in fabrieken en werkplaatsen uit 1886, het jaar van het Palingoproer, stelde onder andere vast dat in Amsterdam bij de particuliere bakkers ‘over ‘t algemeen 100 uur per week’ werd gewerkt ‘en door de jongmens in den regel nog langer; van Vrijdag- tot Zaterdagavond 24, ja soms 26 à 27 uur achtereen’. In een broodfabriek verdienden de bakkers f 12 tot f 15 per week van 72 à 96 uur; de jongens f 2.50 tot f 5 per week van 85 à 92 uur. ‘De man, die daags als magazijnmeester fungeert, is tevens kantoorbediende. Hij werkt zoowel Zondags als andere dagen van ‘s morgens 9 tot ‘s avonds 9 uur. Om de veertien dagen heeft hij echter een Zondag vrij. Hij verdient f 25 in de maand.’

Tak had in het nummer van februari 1886, naar aanleiding van de sociale onrust in Amsterdam, het volgende geschreven:

Het streven naar sociale hervorming is onwederstaanbaar aanstekelijk voor ieder die den eigenbaat zijner klasse of van zijn persoon heeft kunnen overwinnen. En hoe wordt dit streven begroet? Erkenning der grieven, tegemoetkoming vindt men in geschriften; autoritaire onderdrukking der klachten in daden. Men zet de leiders achter slot na vervolgingen die het rechtsgevoel kwetsen, hoezeer ook de vonnissen juridisch mogen te motiveeren zijn. De burgemeester van Amsterdam, wien de taak beschoren is, in zeer ernstige gevallen de uitdrukking te zijn van het gezag in den Staat, weigert eene deputatie van werkeloozen te ontvangen, die hem over hunne belangen wensch te spreken. Hij noemt de socialisten de oorzaak van het Palingoproer, in een rapport, dat voor die beschuldiging geen bewijs bevat, en dat in de

¹⁰⁵⁹ Taal 1980, p. 144.

¹⁰⁶⁰ Borrie 2006, p. 34.

¹⁰⁶¹ Idem, p. 34-35.

¹⁰⁶² Het rapport verscheen in 1887. Hier is geciteerd uit: Stuiveling 1935, p. 70.

verdediging van het beleid der politie bij den aanvang van die treurige gebeurtenissen menige belangrijke leemte ongevuld laat. Zou het niet juister zijn te zeggen, dat zoowel de revolutionaire uitingen der socialisten als de prikkelbaarheid van het volk op dien Zondag, beide voorspruiten uit de groote oorzaak: de verwaarloozing van het volk door den wetgever. Gestreng handhaving der wet zou door niemand worden gelaakt, als tegelijkertijd een streven zich openbaarde naar opheffing der scherpe tegenstellingen tusschen armoede en rijkdom, tusschen burgers met en burgers zonder stem in den Staat.¹⁰⁶³

Taks aanval op het politieke establishment vond plaats in de periode dat zich in de Tweede Kamer en daarbuiten een heftige strijd afspeelde met als inzet de grondwets hervorming. In deze strijd speelden, naast de sociale kwestie ook de financiering van het (bijzondere) onderwijs (de schoolstrijd) en de kiesrecht kwestie een dominante rol.

De Nieuwe Gids aarzelde niet daarin partij te kiezen. De rubriek 'Nederlandsche Politiek' van Tak besteedde er ruim aandacht aan. Uiteindelijk was de mening van het blad over de nieuwe grondwet:

Ontegenzeggelijk zijn wij een stap nader gebracht tot de Grondwets herziening. Hoe men daarin het kiesrecht zal regelen, hangt volkomen in de lucht. Heemskerk stelt zoowel in de grondwet als in het voorloopig kiesreglement een gewijzigden census voor. De voorloopige kiezers zullen zijn alle meerderjarige Nederlanders, behalve de heeren die op kamers wonen en den werkman. De kleine burger en de kleine boer worden met het nu veroordeelde kiezerskorps ten strijde opgeroepen, in districten even willekeurig verdeeld als tot heden. Van eene poging tot proportioneel vertegenwoordiging is nog geen sprake; zelfs niet door verdeling der groote steden in districten. Evenmin eenig blijk van den wil om den werkman ter stembus te roepen.¹⁰⁶⁴

In de grondwet die uiteindelijk op 30 november 1887 werd afgekondigd was het zogenaamde 'caoutchouc-artikel' opgenomen, dat het kiesrecht toekende aan de 'mannelijke ingezetenen, tevens Nederlanders, die de door de kieswet te bepalen kentekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand bezitten'. De later in te dienen kieswet zou dit nader omschrijven. Als overgangsmaatregel werd daarbij een 'voorlopig kiesreglement' ingevoerd, dat het kiesrecht nog wel aan een census bond, maar het nu voor meer kiezers openstelde.¹⁰⁶⁵ *De Nieuwe Gids* was er niet tevreden mee:

De afkondiging eener nieuwe Grondwet kan in het leven van een volk een merkpaal zetten; men slaat een hoek om, en nieuwe uitzichten openen zich. Dit geeft blijdschap, moed en veerkracht. Van dit alles bespeurt men in Nederland nagenoeg niets na dezen poveren arbeid van vier en een half jaar wetgevend hinken en sukkelen. De eerste gedachte die de nieuwe Grondwet opwekt, is gewijd aan het vele dat in haar ten spoedigste moet worden gewijzigd. Het onvermogen der wetgevende macht liet de quaesties die een redelijk politiek bestuur in Nederland onmogelijk

¹⁰⁶³ Van de Klei 1886a, p. 454-455. Ook Borrie 2006, p. 54.

¹⁰⁶⁴ Van de Klei 1886a, p. 449.

¹⁰⁶⁵ Oud 1971, p. 143.

maken, onopgelost. Eene uitzondering is te noemen. Onder de nieuwe Grondwet is eene militaire wetgeving overeenkomstig de behoeften van ons volk mogelijk. De vraag van het kiesrecht is wellicht door den gewonen wetgever tot betrekkelijke klaarheid te brengen. De Grondwetsbepaling laat de invoering toe van een stemrecht, dat van hetgeen men onder algemeen stemrecht verstaat, niet wezenlijk behoeft te verschillen. De thans volgende wetgever wordt gekozen door de meerderjarige Nederlanders met uitzondering van den werkman en van de ongehuwden die het maar povertjes kunnen doen.¹⁰⁶⁶

De Nieuwe Gids stond vanaf haar oprichting aan de kant van progressieve deel der natie. Het blad keerde zich tegen de 'oude' politiek, zoals het ook de 'oude' dichters aan de kant schoof. En in de rij 'oude' dichters was door Kloos en zijn mederedacteuren inmiddels ook Vosmaer opgenomen.

16.4 Scheldkritieken en de definitieve afrekening met Vosmaer

In het eerste nummer van de tweede jaargang (oktober 1886) besprak Kloos *Zonder Sonnetten. Nieuwe gedichten*, de dichtbundel van J. Winkler Prins. Over hem had Kloos zich al eerder positief uitgelaten. In de kroniek van februari 1886, waarin Bohl er zo van langs kreeg, stelde Kloos dat Winkler Prins ten onrechte vergeten was door de officiële kritiek. En nu, in oktober 1886, eindigde hij zijn bespreking als volgt:

Het nederig doel dezer aankondiging is: een dichter van wien de *Julia-critici* niets weten willen, omdat hij wezenlijk-gevoelde en – geziene verzen schrijft, eenigzins bekend te maken bij diegenen, dien de tegenwoordig toestand onzer Hollandsche letteren niet geheel onverschillig mocht zijn.¹⁰⁶⁷

Kloos' aanvallen dienden, bewust of onbewust, een strategisch doel. Kloos wilde dat zijn blad het literaire klimaat van de jaren tachtig bepaalde en enige provocatie en aanvallen op de 'oude' generatie waren daarbij een middel. Zo moest in zijn tweede 'Kroniek' van de tweede jaargang (december 1886) de priester-politicus H.J.A. Schaepman (1844-1903) het ontgelden, naar aanleiding van diens *Aya Sofia*:

De heer Schaepman is géén belachelijke figuur. Hij is in zijn soort vrij knap, en volstrekt geen brekebeen, eenmaal aangenomen, dat men schrijven mag zooals hij dat goedvindt te doen. Heel anders b.v. dan zijn vriend, de heer Mr. Joan Bohl – droeviger nagedachtenis! – die het ten slotte – dank zij onzer waarschuwing – toch nog zoo leelijk afgelegd heeft bij de kritiek. Neen, men mag zeggen wat men wil: men mag vinden, dat de heer Schaepman vervelend is en ouderwetsch en onmogelijk, maar hij blijft toch altijd een verdienstelijk epigoon van de oudere school, en dat hij zichzelf nog volstrekt niet voor uit den tijd houdt, maar jong en krachtig genoeg om tegenover een jonger geslacht te staan, heeft hij bewezen door de zeer recente uitgave van een nieuw gedicht, getiteld: *Aya Sofia*. De heer S. had dan ook niet zoo bang behoeven te zijn, dat men zijn werk voor een tweede *Julia* zou aanzien

¹⁰⁶⁶ Van de Klei 1886b, december 1886, p. 267-268.

¹⁰⁶⁷ Kloos, *Veertien Jaar Literatuur-Geschiedenis*. Deel I, Amsterdam 1904, p. 226-227.

(vanwege de Katholieke poëzie o.a.?) ‘Dit gedicht is een gedicht ter goeder trouw’, zegt hij in zijn ‘woord ter inleiding.’ Och kom, eerwaarde heer! maak je niet ongerust: dat zal wel loslopen. Iedereen weet dat als de heer Schaepman een Roomsche kerk gaat bezingen, het heusch meenens bij hem is. [...] Wij raden de lezing van dit boek ten sterkste af [...] Dit is niet het werk van een artiest, maar van een Juliapoëet; van een, die zich aan woorden te buiten gaat, vanwege zijn opgewondenheid, in plaats van de indrukken en stemmingen te verzinnelijken, die de stof van zijn artistiek vermogen zijn. En wij smeeken, terwille der Nederlandsche kunst, alle critici die dit werk geprezen hebben of zullen prijzen, ootmoediglijk aan, dat zij eindelijk aflaten te spreken van dingen, waar zij geen verstand van hebben, en niet langer trachten den smaak der natie te bederven met de laffe volzinnetjes hunner duldelooze onwetendheid.¹⁰⁶⁸

Niet alle redacteuren schaarden zich achter Kloos’ afkeer van figuren als Schaepman. Met name Van der Goes stak in enige artikelen de ‘confessionelen van het strijdtype Kuyper en Schaepman’ hoog in de lucht en zette ze scherp af tegen de ‘ethisch-irenische of modernistische confessionelen van het type Beets [...] uit de voorafgaande periode, gelovigen die op den duur in de halfheden van de burgerlijk-liberale conventionaliteiten waren vastgelopen’.¹⁰⁶⁹

Hier werd (voor het eerst) de tegenstelling zichtbaar tussen de individualistisch ingestelde Tachtigers en de naar het socialisme neigende *Nieuwe Gids*-ers. Voor Van der Goes bestond er een politieke verwantschap tussen de gereformeerde en katholieke confessionelen en Jong Amsterdam. De confessionelen ageerden immers net als zij tegen de privileges van een voorbij tijdperk. ‘De kerkelijken zijn om deze reden minder onze vijanden, dat wij hunne wereldbeschouwing even onrechtmatig als verouderd achten, maar de oprechtheid van hunne leer verkiezen boven de georganiseerde huichelarij van de liberalen.’¹⁰⁷⁰ Hier nam Van der Goes een politiek pragmatisch standpunt in dat de overtuigde atheïst Kloos ongetwijfeld niet onderschreef.

Kloos gaf na Schaepman ook Cosman, die hij met Couperus en Lovendaal rangschikte onder ‘het kleingood’ van de nieuwste poëten, weer een veeg uit de pan.¹⁰⁷¹ ‘Ja, want ik ken den heer C. persoonlijk en ik heb hem ook zijn verzen hooren voorlezen.’ Dat was nog op Flanor.

¹⁰⁶⁸ Ibid. Deel II, Amsterdam 1904, p. 4, 15. In dit artikel uit december 1886 schreef Kloos verder:

Verbeeld u, lezer, in de St Sofiakerk, thans moskee der Muzelmannen, staan zuilen, en onder die zuilen zijn er eenige, die men uit oude Heidensche tempels afkomstig gelooft. Nu laat de schrijver die zuilen eenige liederen zingen, waarin zij de Wijsheid van Gods verheerlijken [...]. Neem nu een enkele zuil. Dan kan men zich voorstellen. Dat die zuil trotsch rijst, gewillig zijn last draagt, trouw op wacht staat, doch dat een zuil...zingt? Och kom! Wat is er in een zuil, dat bij mij die impressie te voorschijn zou kunnen roepen? Ik zou even goed kunnen beweren, dat een zuil zit te bitteren of in een koets met twee paarden naar de schouwburg rijdt.

Hier geciteerd uit: Nieuwenhuys, Lüger en Prick 1982, p. 46.

¹⁰⁶⁹ Ruiters en Smulders 1996, p. 109.

¹⁰⁷⁰ Hier geciteerd uit: *ibid.*, p. 110.

¹⁰⁷¹ Zie ook Cornelissen 2001, p. 86.

Hij las... niet goed, maar toch hoorde ik door die onvolkomen weêrgave het waarachtige accent, den ondertoon, breken, die ook uit de gebrekkigste voordracht van het minst gelukte werk ons kan tegentrillen, als het naruïsch van die groote zee van teederheden, het menschenlike hart. Jammer, jammer, dat de verzen met dat al even affreus blijven.¹⁰⁷²

Nu hij geen prudentie meer hoefde te betrachten omwille van Vosmaer, haalde Kloos in zijn eigen blad scherp uit naar Louis Couperus. Over diens *Orchideeën* (1887) schamperde Kloos in het nummer van april 1887:

Ik wilde wel iets van Louis Couperus zeggen, nu de menschen beweren dat hij zoo artistiek is. Wel God-beware-me! – Artist te zijn! – te maken één mooi, groot, gedragen geluid, dat men in de kleinste bijzonderheden heeft gevoeld *de* ziel te zijn, zijn eigen levende ziel, verzinnelijkt tot klank, en dan die opperste uiting van zijn zelf neêr te smijten op de wereld, met heelemaal niets anders dan de eenvoudige bedoeling: Zie je, dat ben *ik* nu! – en zóó zouden de Orchideeën zijn geworden? Ik geloof er niets van. Eigenlijk komt het er niet op aan wat die menschen vinden: zij zijn als de gauw tevreden toehoorders op een minderen-rangs-concert - kwaad doen zij niet en de kenner laat ieder z'n genoeg en zoekt elders wat hij verlangt. Maar... de heer Couperus is jong, de heer Couperus kan woorden naast elkander zetten, dat het op een vers begint te lijken – wie weet wat hij op een mooien dag in zijn hoofd krijgt om te doen. En dan is het goed, dat de heer C. verschillende opinies over zijn arbeid verneme, en niet later in zijn binnenkamer zuchten moet: Heer-in-den-hemel, dat men mij nooit geprezen hadde! Ik wensch den heer C. gaarne het beste toe, maar ik vind zijne poëzie om helsch te worden.¹⁰⁷³

Tegen het einde van zijn artikel, Kloos kon het opnieuw niet laten, kwam hij nog fijntjes op de bundel *Een Lent van Vaerzen* terug, waarover hij in 1884 in conflict was geraakt met Vosmaer:

Wij vinden alles, wat hij na Santa Chiara heeft uitgegeven, de geheele 'Lent van Vaerzen', zoowel als de 'Orchideeën', op die ééne na, absoluut literaire 'trash', goed alleen om door den heeren kritiseerende dilettanten te worden aangestaard als iets buitengewoons.¹⁰⁷⁴

Ook hier kreeg Vosmaer weer een plaats in het rijtje mislukte dichters. De liefde tussen hem en Kloos was definitief voorbij. Kloos opende zijn kroniek van juni 1887, waarin hij onder andere een nieuwe bundel van Winkler Prins besprak en de op 33-jarige leeftijd overleden F.L. Hemkes beweeude, die in april 1883 nog door hem in *De Amsterdammer* besproken was, als volgt:

¹⁰⁷² Willem Kloos, *Veertien Jaar Literatuur-Geschiedenis*, Deel II, Amsterdam 1904, p. 17.

¹⁰⁷³ *Ibid.*, p. 26-27.

¹⁰⁷⁴ *Ibid.*, p. 29-30. Het ene gedicht dat Kloos wel kon appreciëren, 'Santa Chiara', was in 1883 in *De Gids* verschenen. In het weekblad *De Amsterdammer* van 24 februari 1884 had Verwey/Homunculus' n.a.v. Couperus' 'Een dag van weelde' dat al geopperd, zoals wij nog zullen zien.

Het jongere en het oudere geslacht beginnen meer en meer uiteen te loopen, omdat beiden consequent doorgaan op hunnen weg. De oude heer *Gids* (het woord is niet van mij) geeft complimenten voor kritieken, en voor vonnissen hatelijkheden, zonder een logisch geworden, normaal zich ontwikkelend, helder omschreven gedachtenleven te hebben, of zelfs maar de beteekenis te kennen van de woorden, die hij gebruikt. En Flanor, in den *Spectator* zegt dwaasheid aan dwaasheid op den bedaard-overtuigenden toon van iemand, qui se croit arrivé.

Nu kan ons dat minder schelen, want de tijd van frases en radotage is voor het goede gedeelte van het publiek voorbij. Men luistert langer niet naar die ongevoelde volzinnen, zonder rhythmus of gang, van menschen, die dít hierom zeggen, en dát daarom, terwijl geen hunner ten slotte eigenlijk weet wat hij zegt: men hoort liever naar de woorden van een man, die hartstochtelijk na overdenking, en zooveel mogelijk gewetensvol, spreekt van de dingen, die hem ter harte gaan.¹⁰⁷⁵

Jan Veth schaarde zich ook onder de criticasters van *De Spectator* en Vosmaer. In het laatste nummer van de tweede jaargang (augustus 1887) van *De Nieuwe Gids* publiceerde Veth onder het pseudoniem G.H.C. Stemming 'Bokkesprongen van een Haagschen kreeft', een artikel waarin hij *De Spectator* en Flanor (Vosmaer) beschuldigde van 'zwakhoofdigheid' inzake kunst. Een enkel citaat geeft goed weer hoe Tachtig zich ook in dit artikel afzette tegen de 'oude' generatie:

Oude menschen kunnen soms erg nukkelig zijn. Als ze geen kracht meer hebben met 't leven mee te gaan, zoeken ze er krachtsvertoon in, blindweg reactionnair te worden. Dan pruttelen ze langwijlig tegen den tijdgeest, sjokken op hun stokpaardje niet verder rond dan het eilandje van hun gedachten, houden hun eigen bokkesprongen dan voor hartstocht, en verstandige lieden, als ze dien woordenvloed over hunne hoofden voelen gaan, zien elkaar schouderophalend aan, en laten den ouden heer maar wat praten. En ze vinden 't verdrietig, want het kost hun wel eens moeite te blijven bedenken dat die knorrende man dezelfde is dien ze gekend hebben in zijn betere dagen, toen hij aanspraak kon maken op respect. [...]

Zeg ik te veel, wanneer ik beweer dat de vroeger vooruitstrevende *Spectator* den kreeftengang gaat? Tot staving van die meening zou ik nog een dozijn staaltjes kunnen aanbrengen, maar het verveelt me de dwaasheden na te gaan die de Haagsche Heeren gelieven neer te schrijven.¹⁰⁷⁶

¹⁰⁷⁵ Kloos, 'Literaire Kroniek', juni 1887, p. 305; ook in Kloos, *Veertien Jaar Literatuur-Geschiedenis*. Deel II, p. 47. Kloos schreef over Hemkes:

Den 19den April II. Overleed in Zuid-Afrika op drie en dertigjarigen leeftijd, F.L. Hemkes, schrijver van "XL Gedichten", een bundel, die vijf jaar geleden verscheen. Arme jongen! Eerst mocht hij niet meêdoen aan het leven hier; toen aan het leven heelemaal niet meer; en aan de kunst had hij nog zoo weinig meêgedaan... Sterven...sterven...was de grondtoon zijner verzen geweest, en het is eenigszins tragisch te zien, dat die stemming meer dan een stemming, dat zij het voorgevoel van de werkelijkheid was. Ik ken zeer fijne naturen, die veel van hem houden, en dat bewijst óók wel een beetje, dat hij *voelde*, wat hij schreef.

Zie ook noot 759

¹⁰⁷⁶ Stemming 1887, p. 432.

Twee maanden later werd Vosmaer door Kloos volledig over de hekel gehaald, toen hij diens bundel *Gedichten* besprak. Hij opende zijn literaire kroniek in dat eerste nummer van de derde jaargang (oktober 1887) met een uitvoerig exposé over het ware dichten:

Ieder dichter moet zoo natuurlijk en zoo nauwkeurig mogelijk zeggen wat hij bedoelt. Dit is eigenlijk de heele aesthetiek en het a. b. c. van alle literaire kunst. En de toepassing, na interpretatie, van deze formule op de werken der schrijvers is het eenige wat de criticus van gedichten heeft te doen. Natuurlijkheid - welzeker! Maar daar is niet één dichter, die beweren zal, dat hij zooveel mogelijk ónnatuurlijk tracht te zijn. Ja, het is zelfs een bekende veronderstelling van het oudere geslacht, dat de thans levende jongeren, in tegenstelling tot henzelfen, zoo bijzonder gezocht en gekunsteld moeten worden genoemd. Zie, en daarom is het onze eerste plicht, te bepalen, wat wij onder die door ieder gebruikte uitdrukking verstaan. Laten wij dus nog eenmaal, met andere woorden, herhalen, wat reeds zoo vaak door ons, in de vorige jaargangen van dit tijdschrift, op verschillende wijzen werd betoogd. Dichter is hij, die kan weêrgeven met woorden de dingen, die hij gevoelt. Hier zijn dus reeds twee elementen van de kwestie: dát wat is geschreven en dát wat is gevoeld. Maar woorden zijn woorden, benoemingen van iets anders, en daarom ligt dat andere alleen in het geschrevene, in zooverre het door woorden is gezegd. En daar het duidelijk is, dat gedichten, als alles, zooveel waard zijn als zich zelve, en niet zóóveel als de bewegende oorzaak, die hen schiep, kan het niet anders of ons oordeel moet afhangen van die woorden en niet van het gevoel van den dichter toen hij schreef. Dus naarmate men meer van dat gevoel terugvindt in die woorden, zal het te beoordeelen gedicht ook een beter moeten zijn. Juist, want als dit niet zoo ware, zou ieder, die voelt en zich uit, een dichter moeten heeten, en waar zijn dan de grenzen tusschen kunstenaar en voelend mensch?¹⁰⁷⁷

Vervolgens toetste hij het werk van Vosmaer aan deze criteria:

Als ik met één woord moest zeggen, wat Vosmaer voor een dichter is, dan zou ik zeggen, dat hij een kunstdichter is. Niet in den zin, zooals men kunstlicht en kunstboter, en kunstbeenen heeft. Want een kunstdichter is toch après tout een dichter, die echt is; alleen maar is het geen dichter van den kouden grond, 't Is een ongemeene plant, gekweekt in de kassen, van een gladde reinheid en sierlijke deftigheid, maar die dan ook de frissche groening en zelfgewilde uitgroeiing mist van de vrij-tierende planten in de buitenlucht.[...] Meer intellectueel dan sensationeel. Zóó is Vosmaer en dit onderscheidt hem van de moderne kunst.¹⁰⁷⁸

Daar kon de oude medestander het mee doen: weliswaar een ijverige denker, maar ouderwets en geen gevoelsmens.

Voordat Kloos dit aan het papier toevertrouwde, had Vosmaer zelf al zijn conclusie getrokken. Met *De Nieuwe Gids* wilde hij niets meer te maken hebben. In februari 1887 stuurde hij uitgever Versluys tot tweemaal toe een kaartje met de mededeling geen prijs

¹⁰⁷⁷ Kloos, *Veertien Jaar Literatuur-Geschiedenis*. Deel II, Amsterdam 1904, p. 63-64.

¹⁰⁷⁸ *Ibid.*, p. 69-70. In 1890 komt Kloos nog eenmaal op Vosmaer terug.

meer te stellen op toezending van *De Nieuwe Gids*. Het laatste door hem ontvangen nummer zond hij zelfs terug.¹⁰⁷⁹

Niet alleen Kloos en Veth wilden Vosmaer uit het linker rijtje schrappen, ook Lodewijk van Deyssel deed dat. Hij had eind 1887 vanuit Mont-lez-Houffalize zijn brochure *Nieuw Holland*, met een forse aanval op Vosmaer, zowel naar de uitgever Versluys als naar Willem Kloos verzonden. Aan de laatste vroeg hij of plaatsing in *De Nieuwe Gids* wellicht iets was.¹⁰⁸⁰ Dat vond Kloos *toen* (zoals wij in een volgend hoofdstuk nog zullen laten zien) geen goed idee; niet zozeer omdat hij Vosmaer wilde sparen, als wel omdat hij de publicatie schadelijk achtte voor de goede naam van *De Nieuwe Gids*. Daarbij kwam dat Van Deyssel in zijn aanval op Vosmaer ook *Amazonen*, nog niet zo lang daarvoor door Kloos en Paap publiekelijk verdedigd, door het slijk haalde:

Amazonen is samenbaksel van uit allerlei duitsche theoristen en fransche popularizantoren opgedischte denkbeelden over kunst, met een soort van reisverhaal of romangeschiedenis, waarvan de constructie al tot het zwakste behoort wat ik mij van dien aard kan voorstellen, zonder fantazie, zonder sentiment, met een soort van 'karakterstrijd' tot knoop. Zoo als Engelsche juffrouwen ze in hun misbaksel zettten, en in een stijl zo slecht, vol germanismen en onbeholpen wendingen, dat ik niet begrijp, waarom Huet het boek nog niet meer afkraakte.

Dat moest op de lezers van *De Nieuwe Gids* toch een vreemde - en zeker een inconsequente indruk maken, meende Kloos. En daarnaast speelde Van Deyssel wel erg op de persoon:

Vosmaer is iemand, die op gewone burgermensen, die niets af-weten van literatuur en zich een soort fijn-proevers gelooven, den indruk maakt van een bijzonder fijn en hoogstaand schrijver te wezen.[...] Ellendige Vosmaer, man van fijnen ernst, ik heb al lang eens verlangd te zeggen, wat ik over u denk.¹⁰⁸¹

Deze regels werden het publiek tot 1894 onthouden, zoals in hoofdstuk 17 beschreven wordt.

Carel Vosmaer overleed op 12 juni 1888 te Territet-sur-Montreux. Dat greep Kloos ondanks alles aan:

En Vosmaer is zo doodgegaan! Ik heb veel van hem gehouden merk ik, want ik ben nog onder den indruk. Ik herinner me onze gesprekken, ik lees zijn brieven over, ik stel me zijn figuur voor. In den tijd toen de menschen d'r hoeden nog niet voor me afnamen, toen ik nog maar alleen een leelijke verlegen jongen was [...] heeft hij mij in zijn huis ontvangen [...] en vriendelijke gesprekken met me gehouden Ik weet *nú* wel, dat [...] hij dat hij zoo deed tegen álle jongelui, die schrijvers-aspiraties hadden.

¹⁰⁷⁹ Twee kaartjes van Vosmaer aan Versluys, d.d. 6 en 16 februari 1887, *De Nieuwe Gids*-archief 69 E 3, 31 en 39, KB.

¹⁰⁸⁰ Van Deyssel 1979a (*Nieuw Holland*), p. 40 e.v.

¹⁰⁸¹ Hier geciteerd uit: Lodewijk van Deyssel, 'Nieuw Holland', in 1979b (*De scheldkriteken*), p. 34.

[...] De herinnering is er nu eenmaal, en ik blijf me verbeelden, dat hij dat deed uit vriendschap voor mij. En dan, hij is toch een arme, ongelukkige sukkel net als wij allen, geweest en nu hij stom en nutteloos onder den grond ligt, moeten we maar het beste van hem denken.¹⁰⁸²

In het juninummer van *De Nieuwe Gids* van dat jaar stond slechts, als herinnering aan Vosmaer, een ongesigneerd gedicht van Verwey, geschreven op het vakantieadres te Katwijk. Er klonk geen verering in door:

Mr. C. Vosmaer. In Memoriam.

Zie, als de zee, dáar waar de vloed opstreeft,
Deint, de bank over, en af-deinend laat
Ná 'n cirklend plasje, dat meê deinen gaat,
En 't is of 't plasje een eigen deining heeft: –

En de wind rept en drop en rimpling beeft
En trilt door 't plasje, waar 't zon-schijnsel slaat
Veel rimpelkopkens, die 't omkruld gelaat
Rekken naar 't strandje dat van lijnen leeft: –

Zóo deinde 't Leven dezen éenen Mensch
Op en hij leefde, een plasje in 't zonnelicht:
Lijnen en rimpels ritste-i in het zand; –

Maar de zee ebt, 't plasje droogt op aan 't strand,
Slechts de lijn-rimpling blijft: – en zie, daar ligt
Alleen wat verzen van dien dooden mensch.

Katwijk-aan-Zee.

¹⁰⁸² Brief van Willem Kloos aan Karel Alberdingk Thijm, d.d. 15 juni 1888, *De Nieuwe Gids*-archief 69 E 14 copieboek p. 280 e.v., KB.